

İTTİHATÇILAR, ÇARESİZLİKTEN, SOVYET MANDACILIĞINA MI SAVRULDU?

21 Ağustos 2024

Yıldırım Koç

“Manda” kavramı 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti Anayasasının 22. maddesinde düzenlenmişti. Bu maddeye göre, özellikle Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun geçmişte sömürgesi veya parçası olan bölgeler, “gelişmiş ülkeler” tarafından yönetilecekti. Mandalar, “A”, “B” ve “C” kategorilere bölünmüştü. “A” kategorisi, nispeten gelişmiş olup, yardım ve gözetim/yönetim ihtiyacı olan bölgeleri ifade ediyordu.

Milletler Cemiyeti kapsamında olmasa da, bir ülkenin başka bir ülkeyi yönetmesi ilişkisine “manda” denebilir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Amerikan mandasını savunanlar, Türkiye’yi ABD’nin yönetmesinin tek kurtuluş yolu olduğunu düşünüyorlardı. Bugüne kadar tartışmadığımız bir konu ise, kurtuluşu Sovyet Rusya’nın mandası olmakta arayanlardı.

Sovyetler Birliği 1934 yılında Milletler Cemiyeti’ne katıldı; ancak 1923 yılı başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni (SSCB) oluşturan cumhuriyetlerin büyük çoğunluğuyla Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasındaki ilişki, fiilen, mandalıktı.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Amerikan mandasına karşı çıkmak ne kadar doğruysa, Sovyet Rusya mandasına karşı çıkmak da o kadar doğruydü. Mustafa Kemal Paşa bunu yaptı. Halbuki İttihatçılar Sovyet Rusya’nın bağımlılık taleplerini kabul ediyordu ve eski TKP, şubelerini oluşturduğu merkezîyetçi Komünist Enternasyonal aracılığıyla, verilen emir ve talimatlara uymayı, diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği’nin mandası olmayı zaten peşinen kabul etmişti. Bu teslimiyetçi tavrın adı (Komünist Enternasyonal’in 1943 yılında tasfiyesinden sonra bile) “enternasyonalizm”di.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türkiye’de demokratik devrimin son derece önemli bir örgütüdür. İttihat ve Terakki’nin 1908-1913 döneminde gerçekleştirdiği birçok adım, Türkiye’de insanların kulluktan kurtarılması, bir milletin oluşturulması, bağımsız bir devletin kurulması konularında çok önemlidir. Kurtuluş Savaşı’nın 16 Mart 1921 ve hatta Sakarya Zaferi’ne (13 Eylül 1921) kadar Mustafa Kemal Paşa’nın yanındaki kadronun çok büyük bölümü de İttihatçıydı. Ancak, Enver, Cemal ve Halil Paşaların Kurtuluş Savaşı süresince izledikleri çizgi, fiilen, Sovyet Rusya mandacılığıydı (Talat Paşa’nın tavrı biraz farklıydı). Sovyet Rusya da, Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi önemli askeri başarılar elde edene kadar, Sovyet Rusya’yla bağımlılık ilişkisini kabul eden Enver Paşa ve arkadaşlarına büyük önem verdi.

Yüzbaşı Hüseyin Fevzi Bey’in raporunda yer alan ve Enver Paşa’nın “başarı kazanıldıktan sonra müstakil kalmak şartıyla Rusya Sovyet Federatifine dahil olarak bir siyaset takibi halinde Türkiye’nin kurtuluşunun mümkün olabileceği” görüşü, fiilen Sovyet Rusya’nın mandası olmak anlamına geliyordu. Bu rapora ilişkin bilgi aşağıda sunulmaktadır:

“İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadi’nin ikinci kongresi 27 Haziran 1921’de teşkilatın genel merkezini naklettiği Moskova’da yapıldı. (...) Delegeler arasında yer alan ve Trablusgarb Kuva-yı Milliye Kumandanı sıfatıyla Moskova’daki İslam İhtilal Cemiyetleri Kongresi’ne katılan Hüseyin Fevzi Bey, kongre ve Enver Paşa hakkında değerlendirmelerini Mustafa Kemal Paşa’nın isteği ve izni ile bir rapor halinde sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa da, Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye

Vekâletine gönderdiği telgrafta, 1331/1915 senesinde Teşkilat-ı Mahsusa aracılığı ile Trablusgarb'a gönderilmiş olan ve o günden beri memlekete dönememiş olan Yüzbaşı Hüseyin Fevzi Bey'in Enver Paşa'ya vekil olarak Moskova'da kaldığını, daha sonra Ali Fuat Paşa'ya müracaat ederek Enver'in cemiyetinin Anadolu hükümetinin hiçbir dayanma gücü kalmadığından ve cemiyet tarafından müdahale zamanının geldiğinden ve müdahalede **başarı kazanıldıktan sonra müstakil kalmak şartıyla Rusya Sovyet Federatifine dahil olarak bir siyaset takibi halinde Türkiye'nin kurtuluşunun mümkün olabileceği** hakkındaki kararından bahsettiğini ve Enver'le resmen münasebetini keserek memlekete dönmek isteğini belirtir.” (Erşan, Mesut, “Hüseyin Fevzi Bey'in, Enver Paşa – İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı – Anadolu Arasındaki İlişkilere Dair Raporu,” Ankara Bilim Üniversitesi, Turkish Studies, Cilt 4/3, Bahar 2009;957-958)

Enver Paşa'nın bu anlayışı, Enver, Talat ve Cemal Paşaların talimatıyla Anadolu'da 1919 yılından itibaren İttihatçıların çeşitli faaliyetlerinde hayata geçirildi.

Sovyet Rusya ve Bolşeviklerin Anadolu'daki mücadeleye ilişkin politikalarının ilk dönemi, 16 Mart 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması'na kadarki yıllardır.

Sovyet Rusya, bu dönemde Büyük Millet Meclisi'ni ve Mustafa Kemal Paşa'yı pek ciddiye almadı. Yardım için Sovyet Rusya'ya başvuran ve komünistliği benimser gözükmüş Sovyet Rusya'nın taleplerini kabul eden İttihatçılarla işbirliğini tercih ederken, Anadolu'ya gönderdiği Sovyet görevlileri aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi ordusu karşısında kendisine bağımlı bir askeri güç yaratmaya, Meclis'te bir grup kurmaya çalıştı. Bu süreçte, Türk savaş esirlerinden oluşturulan askeri birlikler, Mustafa Suphi ve arkadaşları ve belki de Kızıl Ordu birlikleriyle (“devrimi süngünün ucunda taşımak” anlayışıyla), Anadolu'da hakimiyet kurmayı hedefledi. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın izlediği politikalar ve Büyük Millet Meclisi ordusunun artan gücü, Sovyet Rusya'nın 16 Mart 1921 öncesindeki girişimlerini boşa çıkardı. Sovyet Kızıl Ordusu'nun Polonya yenilgisi, Kronstadt ayaklanması ve savaş komünizmi uygulaması sonrasında Sovyet Rusya'da yaşanan büyük ekonomik sıkıntılar da bu süreçte etkili oldu.

İSTANBUL'A GÖNDERİLEN KOMÜNİSTLER

Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Sovyet Rusya açısından stratejik öneme sahipti. Sovyet Rusya, 1918 yılında İstanbul'a gönderdiği bazı komünistler aracılığıyla, İstanbul'da bir örgütlenme gerçekleştirilmeye çalıştı.

“Türk Komünist Bolşevik Partiyası” adına Sovyet Rusya'ya gönderilen 19 Haziran 1919 tarihli raporda şöyle deniyordu: “Kırım Oblastnoyi Komitesinin emri resmisi ile partiya namına memuren İstanbul şehrine gönderilen yoldaşlardan Yusufov, Yehanov (Necatof?), Mehmet, Zekeriya 12 Haziran 335 tarihinde Dersaadete muvasalat ettik. İstanbul şehrinde hal-i hazırda revolüsyoni komitet mevcut değildir.” (Akbulut, Erden – Tunçay, Mete, *Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu, 1919-1925*, Yordam Kitap, İstanbul, 2020;87-88)

Ancak bu girişim kalıcı bir örgütlenme yaratamadı ve etkili olmadı.

İTTİHATÇILARLA İLİŞKİ KURULUYOR

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önder kadrosu (Talat, Enver ve Cemal Paşalar) yurtdışına çıktıktan sonra, Anadolu'daki kadroları aracılığıyla bir kurtuluş mücadelesi örgütlemeye çalışırken, Sovyet Rusya'dan yardım almayı temel bir hedef olarak kabul ediyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İngiltere'yle hem savaş meydanlarında çatıştı, hem de İngiliz sömürgelerinde İngiltere-karşıtı örgütlenme ve mücadelelerin geliştirilmesine çaba gösterdi. Enver Paşa, özellikle İngiliz ve Fransız sömürgelerinde İslam İhtilal Cemiyetleri kurduklarını amaçla Teşkilat-ı Mahsusa kadrolarından yararlandı. (Örnek olarak bkz. Keleşyılmaz, Vahdet, *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1999) İttihatçıların bu girişimleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etti.

İttihatçılar bu amaçla ayrı örgütlenmeye gittiler ve Sovyet Rusya ile bağlantı kurdular. Sovyetler de, ülkelerine saldırmış olan İngiltere'ye karşı sömürgeleri hareketlendirme stratejisinde İttihatçılardan yararlanmaya çalıştı.

Bolşevik Partisi'nin önde gelen kadrolarından olan ve Berlin'de hapiste bulunan Radek, 1919 yılının Ağustos veya Eylül ayında Talat ve Enver Paşalar tarafından ziyaret edildi. Radek ile Talat Paşa, 1918 yılındaki Brest-Litovsk Antlaşması görüşmelerinden tanışıyorlardı. Talat Paşa, Radek'e, "Müslüman Doğu'nun ancak halk kitlelerine ve Sovyet Rusya ile bir ittifaka dayanarak kölelikten kurtulabileceği"ni söyledi. Radek ise Enver Paşa'ya, Sovyet Rusya'ya gitmesini ve orada emperyalizme karşı Komünist-Müslüman ittifakı için çalışmasını önerdi. Enver Paşa'nın Sovyet Rusya'ya gidiş çabaları iki kez başarısızlıkla sonuçlandı. Bu arada Radek de hapisten çıkmış ve Sovyet Rusya'ya dönmüştü. Enver Paşa ancak 1920 yılının ilkbaharı veya yazında Moskova'ya ulaşabildi. (Carr, Edward Hallett, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923, Vol.3*, Macmillan and Com.Ltd., London, 1953, s.246-247. Enver Paşa'nın Moskova'da Bolşevik Partisi'nin üst yönetimi ile görüşmesi ve önerilerine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Roy, *M.N.Roy's Memoirs*, Allied Publishers Private Ltd., Bombay, 1964, s.404-410)

Enver Paşa'nın Bolşevik Partisi önderleriyle yaptığı görüşmeler, Sovyet Rusya'nın emperyalizme karşı bir uluslararası İslamcı örgütlenmeyi destekleme kararıyla sonuçlandı. Bu ilişki, Komintern'in 1920 Temmuz-Ağustos döneminde toplanan 2. Kurultayı'nda sömürgelerdeki anti-emperyalist mücadelenin desteklenmesi kararıyla uyumluydu.

1920 yılında Sovyet Rusya'nın çıkarları açısından sömürgelerdeki Müslüman halkları ayaklandırabilecek olan Enver Paşa, mücadelesi Anadolu ile sınırlı bulunan ve İttihatçı kadrolara dayanan Mustafa Kemal Paşa'dan daha yararlıydı. İttihatçıların politikaları Sovyet Rusya'nın emperyalist saldırıdan kurtulması açısından da önemliydi. Bu nedenle Bolşevikler 1920 yılında Enver Paşa'yı önemsediler ve kullanmaya çalıştılar.

Ali Fuat Cebesoy, Sovyet Rusya'nın bu tarihte Anadolu'daki önderliğe bakışını şöyle anlatmaktadır:

"Bolşevikler Enver ve Cemal Paşaları Anadolu'nun hakiki mümessilleri telâkki etmişlerdi.

"Enver ve Cemal Paşalar Ankara'dan evvel Bolşeviklerle temasa geldikleri için Anadolu hareketinin en mühim âmilleri oldukları hakkında sırasıyla Radek'i, Çiçerin'i ve arkadaşlarını iknaa çalıştıkları bir zamanda Halil Paşa'nın Anadolu namına Moskova'ya gelmesi, onların itibarını bir hayli yükseltmişti. O vakitler, Enver Paşa'nın teşebbüslerinden haberdar olamayan Hariciye Vekili Bekir Sami Bey de Sovyet hükûmeti nezdinde Enver Paşa'nın hakiki durumunu tasrih edememişti. Bolşevikler, Enver ve Cemal Paşaları Anadolu hareketinin hakiki mümessilleri olarak telâkki ve Türkiye'ye girmemelerini de Antanta'nın Türkiye'ye hâkim olmalarına atfetmişlerdi." (Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, 21.11.1920-2.6.1922, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955;276-277)

Bu süreçte İttihatçılar'ın, özellikle İngiliz ve Fransız emperyalizminin sömürgelerindeki Müslümanları, Lenin'in uyardığı pan-İslamizm temelinde de olsa, anti-emperyalist bir cephede örgütlenme çabaları sürdü.

ŞARK KULÜBÜ VE İSLAM İHTİLAL CEMİYETLERİ İTTİHADI

İttihatçılar, Roma'da Şark Mazlum Halkları İttihadı (l'Union des peuples opprimés de l'Orient), Berlin'de Şark Kulübü (Orient Klub) ve Moskova'da İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nı (League for the Liberation of Islam) kurdu. (İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı hakkındaki bilgiler için bkz. Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925*, Cilt 1, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s.266-284 ve Toprak, Zafer, "Bolşevik İttihatçılar ve İslam Kominterni, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı (İttihad-ı Selamet-i İslam)", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Temmuz 1997, s.6-13)

Talat Paşa, Berlin'de Şark Kulübü'nü yönetiyor ve burada Almanya'da bulunan farklı uluslardan Müslümanları emperyalistlere karşı örgütlemeye çalışıyordu. Almanya, bu girişimi destekliyordu. Ancak büyük proje, Enver Paşa'nın başında bulunduğu ve büyük olasılıkla 1920 Mayıs'ında kurulan İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı idi. İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın Moskova'daki merkez heyetinde Ağayev (Ahmet Ağaoğlu), Akçurayev (Yusuf Akçura) ve Cemal Paşa gibi ünlü kişiler yer alıyordu. Örgütün nizamnamesinde amacı şöyle ifade ediliyordu:

"Cemiyetin Maksadı: Emperyalist ve kapitalistler tarafından taht-ı tahakküm ve esarete alınarak köle gibi kullanılmakta olan İslamları, başta Türkiye olduğu halde, esaretten tahlis ile kendi milli medeniyetleri dahilinde hür ve müstakil olarak teşekküllerini temin etmek ve mukadderatlarına sahip ve hâkim kılmaktır. Bu gayenin temini için İslamları manen ve maddeten yükseltip birleştirerek istihsal-i maksat için teşkilat-ı lazime vücuda getirmek cemiyetin gayesidir. İslamların ekalliyette buldukları mahallerde hukuk-i medeniyelerinin teminine çalışılır."

Cemiyette herkes eşitti; cemiyete giren bir daha cemiyetten çıkamıyordu: "Efrad arasında mevki ve itibar farkı yoktur. Hepsi kardaş ve müsavidir. (...) Cemiyete giren fert hayatıyla taahhüdüne bağlanmıştır. Ve bir daha cemiyetten çıkamaz."

Cemiyete girenler şu yemini ediyordu: "Allaha kasem eder ve namusum üzerine söz veririm ki, mazlum kardaşlarımızı esaretten kurtarmak, manen ve maddeten yükseltmek için kudredimin yettiği her vazifeyi canımla ve malımla yapacağım, esrar-ı cemiyeti muhafaza edeceğim. Vallahi." (Toprak,1997;10)

Örgütün "ilk genel merkez üyeleri şu kişilerden oluşuyor. Kurucu üye olarak reis Enver Paşa, kâtip Ziya Bey, veznedar İbrahim Tali Bey, Halil Paşa, Sami Bey, Azmi Bey, Seyfi Bey, Mısır adına Dr.Fuad Bey, Suriye adına Şekip Arslan Bey, Kuzey Afrika adına Muhammed Yasin Hamza Bey, Hindistan adına Bereketullah Efendi ve Cemal Paşa." (Toprak,1997;11)

İttihat, Suriye, Anadolu, Fas, Trablusgarb, İran, Afganistan, Irak, Hicaz ve Yemen'de ilişkiler geliştirdi. Örgütün giderleri Komünist Enternasyonal, diğer bir deyişle, Sovyet Rusya tarafından karşılanıyordu. İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın faaliyetleri, Sovyet Rusya'nın dış politika amaçlarına uygundu.

KARAKOL CEMİYETİ

Bu arada İstanbul'daki İttihatçılar tarafından, 1919 yılı Kasım ayında Kara Vasıf Bey'in önderliğinde Karakol Cemiyeti kuruldu.

Karakol Cemiyeti adına Bahâ Said Bey tarafından Sovyet Rusya temsilcileriyle 11.1.1920 günü Bakû'de bir anlaşma imzalandı. İmzalanan anlaşma, eşitler arasındaki bir ilişkiyi değil, Anadolu'daki mücadeleyi Sovyet Rusya'nın politikalarına bağımlı kılan bir anlayışı yansıtıyordu. Bu anlaşmanın Enver Paşa veya Talat Paşa'nın onayı olmadan imzalanması mümkün değildir. Anlaşma, İttihat ve Terakki'nin önder kadrosunun, her ne pahasına olursa olsun Sovyet Rusya'dan yardım alabilme çabasını yansıtıyordu. 15 maddelik bu anlaşmanın bazı maddeleri şöyleydi:

"Rusya Müttehid Sovyetler Cumhuriyeti adına hareket eden ahâli komiserleri sovyetinin Kafkasya'daki İştirâkiyûn (Komünist, Y.K.) Fırkası Kafkas Mahalli Merkez Komitesi temsilcisi ile Türkiye İhtilâl hareketini temsil eyleyen Karakol Cemiyeti ve Uşak Kongresi Hey'et-i İcraiyesi adına hareket eden Kafkasya'daki temsilci Bahâ Said arasında aşağıdaki anlaşma akdolunur:

"1- Anlaşmayı yapan taraflar gerek memleketleri içindeki karşı ihtilâllerde ve gerek dışdaki Batı Avrupa istilâcı hükûmetlerine karşı bütün vâsita ve kuvvetleriyle yekdiğerine yardım etme esâsı içinde koruma ve saldırmaya ilişkin bir sözleşme akd ederler.

"2- Anlaşmayı yapan tarafların işbu anlaşmayı yapmaktaki başlıca amaçları:

"a) Bütün İslâm ülkelerinin Batı Avrupa emperyalistlerinin boyunduruğundan kurtulması.

"b) İran, Arabistan, Mısır, Hindistan vb. gibi İslâm ülkelerinde Batı Avrupa'daki emperyalist burjuva hükûmetlerine ve bilhassa Asya ve Afrika'da İngiliz emperyalistine karşı mücâdele.

"c) Bugün teşekkül etmiş bulunan ve Avrupa emperyalistlerine karşı açılan mücâdele sonunda teşekkül edecek olan sovyet tarzı idâresinin kabul ve te'yidini te'minden ibârettir.

"3- İşbu gayeye ulaşmak için Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti, zikri geçen Türkiye ihtilâl teşkilâtına silâh, mühimmat ve para vesair tedarik ve te'mini hususunda kemâliyle ibrazını taahhüd eyler. Türkiye ihtilâl teşkilâtı işbu anlaşmanın imzasından sonra silâh, mühimmat ve para ihtiyâcını Rusya Sovyetleri'ne bildirecek ve mezkûr sovyetler işbu istenilen şeyi ihmâl göstermeden kabul ve yerine getirecektir.

"4- Zikri geçen Türkiye teşkilâtı, Rusya Cumhuriyeti'nden isteyeceği miktarda silâhlı askerî kuvveti Denikin, Kolçak ve Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti diğerk düşmanlarına karşı harbetmek için hazırlamayı taahhüd ederler.

"5- Türkiye Geçici İhtilâl Hükümetini temsil eyleyen Karakol Cemiyet-i İhtilâliyesi ve Uşak Kongresi Hey'et-i İcraiyesi, Batum, İran, Afganistan ve Hindistan'da İngiltere aleyhine bir ayaklanma vücuda getirmek için gereken atılımlara hemen başlayacakları ve Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti de gereken para, silâh ve mühimmatı kâmilten tedarik etmeyi taahhüd ederler."(Tevetoğlu, Fethi, Milli Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar, Karakol Cemiyeti, Türkiye'de İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Wilson Prensibleri Cemiyeti, Yeşilordu Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 46-7;46-7)

Bağımlılık temelindeki bu anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için "Karakol İhtilâl Cemiyeti ve Uşak Kongresi" icra heyetinin ve Rusya Komünist Partisi'nin Kafkasya komitesinin imzalaması öngörülüyordu.

İttihatçıların kurduğu Karakol Cemiyeti'nin politikası, Sovyet Rusya'nın dış politikasıyla uyum içindeydi ve Türkiye'deki mücadeleyi Sovyet Rusya'daki gelişmelere bağımlı kılıyordu. Mustafa Kemal Paşa bu anlaşmayı reddetti.

YEŞİL ORDU

Mustafa Kemal Paşa'nın, kurtuluş mücadelesinin bağımsızlık temelinde gelişmesi konusundaki duyarlılığı açısından kaygı verici diğerk nokta, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin çizgisiydi. 1920 yılı Mayıs ayı içinde kurulan Yeşil Ordu'nun önder kadroları arasında

İttihatçılar, komünistler, Mustafa Kemal Paşa'ya yakın bazı kişiler ve Çerkez Ethem'in kardeşleri vardı.

Yeşil Ordu Cemiyeti bir tür İslam komünizmi kurmayı amaçlıyordu; ancak Sovyet Rusya ile ilişkileri konusundaki görüşleri, Mustafa Kemal Paşa'nın anlayışından çok farklıydı; Sovyet Rusya'ya bağımlı bir mücadele öngörülüyordu. Yeşil Ordu'nun temel belgelerinin hazırlanmasında Tokat mebusu ve Sovyet Rusya ile bağlantılı Tokat mebusu Nazım Bey önemli görev üstlenmişti:

"Yeşil Ordu'nun örgütlenmesinde, Nizamnamesi ve Talimatnamesi'nin yazılmasında önemli bir payı olduğu söylenen Nazım Bey, Ankara'da bulunan Sovyet ve Azeri diplomatlarla yakın ilişkiler kurmuştur. İslamiyet'in ve komünizmin temel prensiplerini birbirlerine uyumlulaştırmaya çalışan çabası, bu metinlerde açıkça görülmektedir." (Erdem, Hamit, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010;69)

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Ankara ve Eskişehir'de iki şubesi vardı. Buralarda gizli komünist fırkası faaliyetliydi. Gizli (Hafi) Türkiye Komünist Fırkası mensuplarından Salih Hacıoğlu bu çalışmaların içindeydi (Yılmaz, Mustafa, *Milli Mücadelede Yeşil Ordu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987;89-90) Ankara merkez heyet üyeleri, Salih Hacıoğlu, Sovyet vatandaşı Şerif Manatof, Feridun (Kandemir), Nuri ve Arif Beylerdi. (Yılmaz,1987;92).

"Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki ifadelerde de görüldüğü gibi, cemiyetin Ankara Heyet-i Merkeziyesi genel merkezle pek ilişki kurmamış ve bağımsız olarak faaliyet göstermiştir. Daha sonra, cemiyetin Ankara Şubesi'nin Gizli Türkiye Komünist Fırkası'na kalbettiğini görüyoruz." (Yılmaz,1987;93)

"Eskişehir'deki teşkilatın kurulması için ayrıca Şerif Manatof'un da çalışmaları olmuştu. (...) Gerçekte, Eskişehir Yeşil Ordu Şubesi ile Gizli Türkiye Komünist Partisi Teşkilatları birbirinden farklı kuruluşlar değillerdi. İstiklal Mahkemesi dosyaları arasında bulunan Sarı Defter'den bunu anlamak mümkündür. Gizli raporda; Eskişehir örgütünün 1920 Temmuz ayının ortalarına doğru, daha önce bu şehirde bulunmuş olan Şerif Manatof'un hazırladığı zemin üzerinde, İşçi gazetesi çevresinde Ankara'daki Yeşil Ordu'dan gelen Vakkas Ferid tarafından kurulduğu belirtilmekteydi. Bütün bunlar Gizli Türkiye Komünist Partisi'yle Yeşil Ordu'nun Eskişehir Heyet-i Merkeziyesi'nin içiçe olduklarını göstermektedir." (Yılmaz,1987;94-95)

Yeşil Ordu Nizamnamesi'nin bazı maddeleri şöyleydi:

"1.Türkiye Yeşil Ordu Teşkilâtı Avrupa emperyalizminin hulûl (gelip çatma, YK) ve istilâ siyasetini tard etmek (kovmak, YK) üzere teşekkül etmiş bir mücadele teşkilâttır.

"2.Yeşil Ordu umûm Türkiye'de dahi her nevi emperyalizm cereyanlarını ve sermayelerin haksız tagallûb (zorbalık, YK) ve tahakkümlerini ref ve izâle etmekte (hükümsüz kılma ve yok etme, YK) tereddût etmez. (...)

"19.Yeşil Ordu kızıl inkılâp ordularının samimi bir uhuvvet-i minnet-dâre (kardeşlik ve minnettarlık, YK) ile ebediyen merbutu (sonsuz kadar bağlısı, YK) ve müttefikidir.

"20.Yeşil Ordu'nun alâmeti fârikası (ayırıcı işareti, arması, YK) yeşil bayraktır. Uhuvvet-i İslâmiyenin (İslam kardeşliğinin, YK) bu bayrak altında teessüs (kurulması, YK) ve beyn-el-beşer (insanlar arasında, YK) kızıl ve yeşil bayrakların ittihâdı (birliği, YK) ve inkılâb-ı mesûdi (kutlu devrimi, YK) ve saadet-i hakikiyeye (gerçek mutluluğa, YK) müteveccih (yönelen, YK) mesaiyi (çalışmayı, YK) itmâm edecektir (tamamlayacaktır, YK).

*"21.Yeşil Ordu Türkiye'de hafi (gizli, YK) bir merkez-i umumi (genel merkez, YK) ile idare olunur. Merkez-i umumi bütün Yeşil Ordu teşkilâtına mâlik (sahip olan, YK) memleketlerle rabitadâr (bağlantılı, YK) olduğu gibi Moskova kızıl orduları merkeziyle de münasebettir." (Akbulut, Erden-Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyon Fırkası, 1920-1923*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2016;29)*

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Büyük Millet Meclisi'nin Yunan saldırılarına karşı koyabilecek bir orduyu hazırlama sürecinde, çeşitli yerel direniş yapılanmaları oluştu. Bunlar içinde en önemlisi, Çerkes Ethem'in kuvvetleriydi. Çerkes Ethem'in iki ağabeyi Harp Okulu mezunu Reşit Bey ve Tevfik Bey, eski İttihatçılardandı ve Yeşil Ordu Merkez-i Umumî üyeleri arasındaydı. *"Ethem'in sol çevrelerle olan ilişkisi; Ankara'daki Yeşil Ordu Cemiyeti'nin milletvekili yöneticileri, Eskişehir'de sonradan (Hafi) Komünist Partiyi kuracak olan Şerif Manatov gibi III. Enternasyonalci komünistler ile Eskişehir'de Seyyare Yeni Dünya gazetesini çıkaracak olan gazeteci Arif Oruç ve çevresidir."* (Erdem,2010;85)

Doğan Avcioğlu de bu ilişkiyi şöyle anlatmaktadır:

"Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi'nce yayımlanan Türk İstiklâl Harbi incelemesinde ise, Upmal'in Çerkez Etem'le de bağlantı kurduğu yazılmaktadır. Bu incelemede 'Bakû'dan Doğu bölgesine gelen bazı Türk Komünist unsurların ve Ankara'ya varmış bulunan Rus Elçilik Kurulu Başkâtibi Upmal ve arkadaşlarının kışkırtıcı propagandalara, yayınlara ve gizli örgütlere yeltenmeleri ve el altından Çerkez Etem'le bağlantı kurmaları' söz konusu edilmektedir." (Doğan Avcioğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, İkinci Kitap, İstanbul, 1974, s.636)

D. Şişmanof da o dönemki Bolşeviklerin Yeşil Ordu'ya bakışını şöyle özetliyordu:

"Osmanlı ordusunun döküntüleri, gerici Osmanlı zihniyetinin ve dini taassubun çöreklediği yerlerdi. Bu döküntülerden, yeni bir siyasi ve sosyal düzen kurmak için savaşacak, devrimci ve antiemperyalist bir cumhuriyet ordusu meydana getirmek kolay değildi. Bu gayeye ulaşabilmek için yeni tipten bir halk ordusunun kurulması lâzımdı. İşte Yeşil Ordu teşkilâtı, partizan birliklerine dayanan böyle bir devrimci halk ordusu kurmak emeliyle meydana getirilmişti." (Şişmanof, D., Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi, Narodna Prosveta Devlet Yayınevi, Sofya, 1965;50)

Çerkes Ethem'in Yozgat'taki Çapanoğlu ayaklanmasını bastırdıktan sonra Yeşil Ordu'ya katılması ve Büyük Millet Meclisi'nde Yeşil Ordu ile bağlantılı ve eski İttihatçılardan oluşan Halk Zümresi grubunun Mustafa Kemal Paşa'nın ekibi karşısında ağırlık kazanması, ortaya ilginç bir durum çıkardı. Anadolu'daki Sovyet vatandaşları ve yandaşları, hem Yeşil Ordu sayesinde önemli bir askeri güce, hem de Büyük Millet Meclisi'nde büyük bir ağırlığa sahip olmuşlardı.

"İslam Bolşevik Gazetesi" başlığıyla yayımlanan Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi'nde "Milli Kahramanlarımızla Mülakat" başlığı altında Çerkes Ethem'le yapılan görüşmede Çerkes Ethem şöyle diyordu: "İyi tatbik edilmek şartıyla bu memleket ve milletin ancak bolşevikliği kabul etmekten başka çaresi kalmadığı" "evet Bolşevizm cihanı istila edecektir. Biz onu layık olduğu hisle karşılayıp kabul edersek, memleket her halde mesut olacaktır." (Yılmaz,1987;115)

Sovyet Rusya'nın Çerkes Ethem'le ilişkileri, 26 Haziran 2024 tarihinde yayımlanan "Sovyet Rusya'nın ve eski TKP'nin Çerkes Ethem Fiyaskosu" yazımda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, eğer 1920 sonbaharında, Çerkes Ethem ayaklanması öncesinde, Yeşil Ordu'yu tasfiye etmese ve Büyük Millet Meclisi'nde Halk Zümresi'ni dağıtmasa, Sovyet Rusya'nın planı işleyebilecekti.

26 Haziran 1920 tarihinde yabancı ve yerli komünistler tarafından kurulan Hafi (gizli) Türkiye Komünist Fırkası da, 9 Aralık 1920 tarihinde legal Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na dönüşmüştü.

BAKÜ TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI

Enver Paşa, Bolşeviklerle işbirliği yapabilmek için, Bakü'de bir komünist partisi kurdu. Bu komünist partisi Sovyet Rusya ile çok yakın ilişkiler kurma çabasıydı.

"İttihatçılar'ın Bolşevikliği o kadar ileri gitmiştir ki, 1920 yılının baharında Bakü'de Türk Komünist Fırkası'nı kurmuşlardır. Ankara'dan Bolşeviklerle temas kurması için gönderilen Dr.Fuat Sabit, Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa (Kut) ve Küçük Talat bu partinin kurucuları arasındaki ünlü İttihatçılar'dan sadece birkaçıdır. Mustafa Kemal ile bu ekibin doğrudan bağlantısı vardır. Bu ekip hem Talat ve Enver Paşalarla ve hem de Mustafa Kemal'le yazışmaktadır." (Akal, Emel, Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2002;85)

Mustafa Suphi'nin önemli işlerinden biri, Bakü'ye geldikten sonra İttihatçıların Komünist Fırkası'nı tasfiye etmek, bu örgütlenmedeki bazı komünistleri 10 Eylül 1920 tarihinde kurulan Türkiye Komünist Fırkası'na dahil etmek oldu.

BAKÜ DOĞU HALKLARI KURULTAYI

Enver Paşa 1-7 Eylül 1920 günleri Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na da katıldı. Kendisine konuşma hakkı verilmedi; ancak hazırladığı bir metin kürsüden okundu. Enver Paşa'nın okunan metni "yoldaşlar" diye başlıyor ve emperyalizme karşı mücadeleyi ön plana çıkarıyordu. Görüşleri, Sovyet Rusya'nın çıkarlarıyla ve politikalarıyla tam bir uyum içindeydi:

"Emperyalizm ve kapitalizm bizi soymakla ve çırılçıplak bırakmakla tatmin olmuyor, aynı zamanda kanımızı içmeye ve bizi mahvetmeye çalışıyor. (...) Alman emperyalizmi bizi kendi haydutluk amaçları için kullandı. Ancak bizim arzumuz yalnızca bağımsızlığımızı korumaktır. (...) Sizi temin ederim ki Alman emperyalizminin safında savaşmak zorunda kaldığımız için üzüntü duyuyorum. Alman emperyalizmine ve Alman emperyalistlerine, İngiliz emperyalizminden ve İngiliz emperyalistlerinden nefret ettiğim ve küfredtiğim kadar nefret ediyorum ve küfrediyorum. Görüşüme göre, çalışmayanları zenginleştirmeyi amaçlayan herkes yok edilmeyi hak etmektedir. Emperyalizm söz konusu olduğunda benim bakış açım budur. (...) Yoldaşlar, beni buraya temsilcileri olarak göndermiş olan Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır, Arabistan ve Hindistan İhtilalci Örgütleri İttihadı bu açıdan sizinle tam bir dayanışma içindedir. (...) Yaşasın ezilenlerin ittifakı! Kahrolsun, bu ittifakın önünde titreyen zalimler!" (Riddell, John (ed.), To See the Dawn, Baku, 1920, First Congress of the Peoples of the East, Pathfinder, New York, 1993, s.122-125)

HALK ZÜMRESİ

Halk Zümresi Büyük Millet Meclisi'nde 1920 yılı yaz sonunda oluştu ve 4 Eylül 1920 tarihinde yapılan Dahiliye Vekili seçiminde Mustafa Kemal Paşa'nın adayı karşısında bir aday çıkarttı. Halk Zümresi'nin adayı Tokat Mebusu Nazım Bey (komünist) 66 oy aldı. Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Refet Bey 65 oy alabildi. Üçüncü aday, Yeşil Ordu Cemiyeti Heyet-i Merkeziye üyesi olan Sırrı Bey de 31 oy aldı. İkinci tur oylamada, Halk Zümresi'nin adayı Nazım Bey 98 oy olarak Dahiliye Vekili seçildi. Ancak daha sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarı sonucunda, bu görevinden istifa etti. (Halk Zümresi'nin programı için bkz. Tunçay, Mete, Mesaî, Halk Şûrâlar Fırkası Programı, 1920, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.No.328, Ankara, 1972;105-110)

1920 yılının son aylarında Mustafa Kemal Paşa'nın elinde yalnızca Kazım Karabekir Paşa'nın komutasındaki ordu vardı. Ankara'nın korunmasında bile Çerkes Ethem'in kuvvetleri kullanılıyordu.

Sovyet Rusya elçilik heyeti, 1920 yılı sonbaharında Anadolu'ya kalabalık bir askeri heyetle girmiş ve Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in tepkisini çekmişti.

Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki mücadeleyi kontrol altına alma çabaları 1920 yılının son aylarında iyice yoğunlaştı. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Meclis'teki Halk Zümresi, Çerkes Ethem'in milisleri, Anadolu'ya gelen Sovyet elçilik ekibi ve Kars'a gelen Mustafa Suphi ve yoldaşları, büyük bir planın parçalarıydı. Hazırlanan Türk Kızıl Tugayı da bu planın unsuruydu.

Çerkes Ethem 27 Aralık 1920 günü ayaklandı. Mustafa Suphi ve arkadaşları 28 Aralık günü Kars'a geldi. Ancak Anadolu'ya geçmek üzere hazırlanmış olan Türk Kızıl Tugayı sayıca çok küçülmüştü ve önemli bir güç olmaktan çıkmıştı. 6 Ocak 1921 günü başlayan Yunan saldırısının 10 Ocak 1921 tarihinde püskürtülmesiyle (Birinci İnönü Zaferi), Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa, büyük bir planı çökertti.

Özetle; vatan mücadelesinde fedakarlıklarını birçok kez kanıtlamış olan İttihatçılar, Birinci Dünya Savaşı sonrasının yenilgisi ve yılgınlığı ortamında, bir direniş örgütleyebilmek için Sovyet Rusya'nın dış politika amaçlarına uygun bir çizgiye savruldu. Sovyet Rusya, özellikle Enver Paşa ve Cemal Paşa'yı hem İngiliz sömürgelerinde geliştirilmesi amaçlanan anti-emperyalist mücadelede, hem de Anadolu'daki kurtuluş mücadelesinde (yedek güç olarak) kullanmaya çalıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın dehası ve bağımsızlık aşkı, Amerikan mandasını savunanları engellediği gibi, Sovyet Rusya'ya bağımlılık içeren, Sovyet Rusya'nın mandası olacak girişimleri de engelledi.